

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแบบยั่งยืน

โดย

ระพี สาคริก

หากสามารถมองเห็นภาพชีวิตคนได้ถึงสัจธรรมอย่างครบถ้วนและลึกซึ้ง อีกทั้งมองเห็นโครงสร้างซึ่งเป็นพื้นฐานรองรับสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏเป็นองค์ประกอบอย่างสานถึงซึ่งกันและกันเป็นหนึ่งเดียว น่าจะช่วยให้เข้าใจได้ชัดเจนว่า เศรษฐกิจและสังคม รวมถึงสรรพสิ่งอื่น ๆ ซึ่งมีการพยายามมาพิจารณากันในสังคม ล้วนมีเหตุอยู่ในรากฐานจิตใจคน และเป็นผลจากพฤติกรรมของคน หรืออีกนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่า หากมองที่รูปแบบซึ่งปรากฏเห็นได้ในแต่ละช่วง ล้วนเป็นเพียงปลายเหตุเท่านั้น

ดังนั้น ถ้าเราแต่ละคนสามารถหยั่งรู้ได้ถึงความจริงของสิ่งเหล่านี้คงเห็นต่อไปอีกว่า การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมซึ่ง เริ่มต้นจากสิ่งที่คิดว่าคือ เรื่องราวของ เศรษฐกิจหรือสังคม ล้วนถือเป็นการ เริ่มต้นจากสิ่งซึ่งเป็นเพียงเครื่องมือหรือเปลือกนอก โดยเหตุที่คนหวังว่าหากนำมาใช้ประกอบการปฏิบัติจะนำมาซึ่งผลสำเร็จทางเศรษฐกิจและสังคม แต่กลับส่งผลทำให้ยัคิดค้อยู่กับมัน กลายเป็นเงื่อนไขปึกกันวิถีทางอันจะนำไปสู่สิ่งที่เป็นของจริง แม้ผลซึ่งเกิดขึ้นแก่สังคมในระยะสั้นอาจเห็นเป็นภาพที่สวยงามหรือนำมาอ้างได้ แต่ในระยะยาวหากรอต่อไปเพื่อให้มันใจถึงความจริง ถ้าไม่เข้าข้างตัวเองเพราะมีภาวะยัคิดค้อยู่ในรากฐานคงต้องยอมรับว่า กลับส่งผลทำให้สังคมและเศรษฐกิจต้องทรุดโทรมลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งส่งผลสัมพันธ์ถึงความเสื่อมโทรมในรากฐานจิตใจคนท้องถิ่น อันควรถือว่าเป็นพิษเป็นภัยที่ร้ายแรงที่สุด

อนึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า ภาพการเปลี่ยนแปลงบนพื้นฐานของเหตุและผลดังกล่าว ปรากฏเด่นชัดมากกว่า จากสังคมที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์เป็นพื้นฐานรองรับ ซึ่งหากมองจากมุมมองนี้ควรถือว่าคนท้องถิ่นน่าจะมีโอกาสดีกว่า เพราะโดยธรรมชาติย่อมมีสิทธิเป็นเจ้าของ และมีโอกาสเหนือกว่าในการนำมาใช้ประโยชน์หากมีการร่วมมือร่วมความคิดกันจัดการอย่างอิสระ อนึ่ง การมีโอกาสนำมาใช้ประโยชน์ ย่อมส่งผลสร้างจิตสำนึกร่วมกันที่จะอนุรักษ์พื้นฐานไว้ได้อย่างเป็นวัฏจักร แต่กลับพบว่าชีวิตแต่ละคนจำต้องประสบกับภาวะสูญเสียซึ่งไม่เพียงด้านรูปวัตถุ หากถึงรากฐานจิตใจอันถือเป็นที่สุดแล้ว

ด้วยเหตุนี้เอง เราคงมุ่งมองแต่เพียงทรัพยากรธรรมชาติในด้านที่เป็นกายภาพ ซึ่งหมายถึงสินแร่ต่าง ๆ และชีวภาพซึ่งหมายถึงพืชพรรณธรรมชาติและสัตว์ป่า ที่มีภัยภัยมากล่าวเน้นถึงความหลากหลาย อันเป็นการมองด้วยทรรศนะที่ตนเห็นคงไม่ได้ถ้ายังสามารถเข้าใจว่า การนำสิ่งเหล่านี้มาพิจารณาก็เพราะมีคนเป็นเหตุเป็นผลจึงน่าจะมองได้ลึกซึ้งยิ่งกว่านั้นว่า คุณภาพชีวิตคน ซึ่งควรมีโอกาสและวิถีทางที่เติบโตขึ้นสู่ความเป็นมนุษย์อย่างพร้อมมูลยังขึ้นอยู่กับพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งหมายถึงการเจริญด้วยแนวคิดที่มั่นคงอยู่บนพื้นฐานสัจจะและนำสู่การคิดที่อิสระยิ่งขึ้น สำหรับใช้หาทางออกด้วยตนเองหลังจากพบกับปัญหาต่าง ๆ ได้คล่องตัวยิ่งขึ้นโดยไม่ต้องเค้นถามกันคนอื่น ซึ่งทำให้ต้องตกเป็นเหยื่อระบบเศรษฐกิจและสังคมที่ถูกสร้างไว้อย่างเป็นทางการ สังคม - การณ์และเป้าหมายการจัดการศึกษาได้ประกาศไว้ แต่ตามสภาพที่เป็นจริงในปัจจุบันกลับทำให้รู้สึกเสมือนว่าเป็นเพียงการพูดแต่ปาก

เมื่อกล่าวมาถึงข่วงนี้ ทำให้นึกถึงบทความเรื่องหนึ่งซึ่งผู้เขียนได้เขียนไว้เมื่อไม่นานมานี้ในหัวข้อเรื่องว่า อีสรภาพในการมองเห็นตลาดของเกษตรกรไทย ซึ่งน่าจะสะท้อนภาพผลที่ปรากฏแก่สังคมไทยชัดเจนพอสมควร และสภาพการจัดการศึกษาเท่าที่เป็นมาแล้วจนถึงปัจจุบันก็ยังไม่ใช่ส่วนที่แว่วที่สามารถล่วง เข้า ไปถึงปัญหาซึ่งปรากฏอยู่ในรากฐานคน หากกลับห่างออกไปมากยิ่งขึ้น เพราะยั้งคึกคึกยิ่งห่างจากรากฐานจริงซึ่งปรากฏอยู่ในตัวเองออกไปทุกขณะ

ภาวะสูญเสียดังกล่าวเท่าที่เป็นมาแล้วอย่างต่อเนื่อง และสะท้อนภาพพฤติกรรมของคนในสังคมออกมาปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้นในสายตาคบคูลในกลุ่มซึ่งยังเข้าไม่ถึงและเห็นได้ น่าจะเกิดจากเหตุปัจจัยที่เข้าไปแฝงเป็นเงื่อนไข้อยู่ในรากฐานการศึกษาของแต่ละคนอย่างลึกซึ้งจนเป็นธรรมชาติและกลายเป็นคนส่วนใหญ่ในระบบการจัดการ อีกทั้งในมุมมอง ระบบการจัดการก็ได้รับการปรับเปลี่ยนรูปลักษณะและโครงสร้างตัวเองมาเพื่ออำนวยความสะดวกซึ่งมีลักษณะและโครงสร้างแนวคิดดังกล่าวเข้าสู่อำนาจอีกทางหนึ่งอย่างเป็นธรรมชาติ

ผลที่ปรากฏในช่วงหลัง ๆ จึงสะท้อนภาพให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นว่า แนวคิดคนส่วนใหญ่มีทิศทางการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นชัดยิ่งขึ้นว่า ยังได้รับการศึกษาจากด้านการจัดการ และมีตำแหน่งหน้าที่การงานอีกทั้งมีโอกาสได้อ่านหนังสือชั้นสูง กลับยังมองภาพการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคม ด้วยความเข้าใจที่มุ่งเน้นไปยังสิ่งซึ่งเป็นเครื่องมือและอุปกรณ์ที่เป็นเพียงส่วนปรุงแต่งหรือสิ่งสมมุติ ซึ่งปรากฏเปลี่ยนแปลงไปบนพื้นฐานที่ปราศจากตัวตน ทำให้การคาดการณ์ต่าง ๆ ต้องประสพกับความล้มเหลวเป็นส่วนใหญ่ โดยที่ขาดรากฐานการมองเห็นถึงสังคมของชีวิตคน ซึ่งถือเป็นพื้นฐานสำคัญที่สุด

ดังจะพบกับภาพที่ปรากฏเห็นได้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งสะท้อนทั้งแนวคิดและพฤติกรรมที่อ่านได้ว่า มีเหตุและผลสืบเนื่องมาจากภาวะยึดติดซึ่งเกิดจากอิทธิพลเงื่อนไข้อยู่ในด้านวัตถุที่เข้าไปแฝงอยู่ในรากฐานจิตใจแต่ละคนอย่างชัดเจน เมื่อมีโอกาสสนำปัญหา เศรษฐกิจมาพิจารณาและแสดงออก มักมีแนวโน้มสูงมากที่จะสะท้อนให้เห็นถึงการนำเอาเงินและวัตถุนั้นด้านปริมาณมาเป็นเครื่องมืออ้าง ซึ่งถือเป็นวิถีทางที่ห่างจากรากฐานจริงของตนและความเป็นเหตุที่แท้จริงของผลสำเร็จในการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคม ยิ่งขึ้นไปอีก

อนึ่ง บนพื้นฐานความจริง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ร่วมวิถีการเปลี่ยนแปลงกับมนุษย์แต่ละคนแม้เพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง ล้วนมีกระแสสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเป็นธรรมชาติ ซึ่งไม่เพียงด้านรูปวัตถุหากสำคัญกว่าคือปรากฏการณ์เปลี่ยนแปลงในด้านจิตใจและความคิด ดังนั้นถ้าบุคคลใดบุคคลใดดำรงชีวิตอยู่อย่างไม่ปล่อยใจให้สิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏเห็นได้สัมผัสได้ผ่านพ้นตนไปเฉย ๆ อย่างไม่รู้ความหมาย โดยที่เห็นว่า ไม่ว่าเรื่องใดและเรื่องเล็ก เรื่องใหญ่ ค่างานถึงสังคมเกี่ยวกันหมด จึงมีคุณค่าเท่าเทียมกัน จึงควรให้ความสนใจกับมาคิดเพื่อค้นหาความจริง และอีกด้านหนึ่งมีการนำแนวคิดความเชื่อในสังคมซึ่งปรากฏอยู่ในรากฐานตนเองลงปฏิบัติอย่างต่อเนื่องกันเป็นธรรมชาติ ย่อมปรากฏกระแสและทิศทางการเปลี่ยนแปลงภายในรากฐานจิตใจตนเองที่หยั่งรากลงลึกซึ่งถึงเหตุและผลยิ่งขึ้น

อีกทั้งในมุมมองกลับย่อมทวนกลับออกมากำหนดวิธีปฏิบัติที่มีรูปลักษณะและทิศทางสอดคล้องกันกับเหตุผลมันคงยังยืนยงขึ้น ซึ่งหวังได้อย่างจริงจังว่าจะสามารถนำความสำเร็จมาสู่การพัฒนาทั้งในด้าน เศรษฐกิจและสังคม โดยที่ไม่ก่อให้เกิดเหตุคือคร่อนทั้งแก่สังคมและบุคคลอื่น

จากเนื้อหาสาระเท่าที่ชี้แจงเหตุผลมาแล้วทั้งหมด สำหรับบุคคลผู้ซึ่งมีรากฐานอิสระพอสมควร โดยที่ไม่ถูกอิทธิพลรูปวัตถุครอบงำจนเกินไบนัก น่าจะช่วยให้สามารถสรุปถึงเหตุและผลด้วยตนเองได้ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่มุ่งสู่ความมั่นคงยั่งยืนเป็นเป้าหมายหลัก จำเป็นต้องเน้นการพัฒนาทรัพยากรคนให้มีคุณภาพ ซึ่งคงไม่หมายถึงคุณภาพในด้านรูปวัตถุอีกเช่นกัน หากเน้นอิสระภาพในด้านความคิดโดยที่ไม่ยึดติดอยู่กับกรอบของรูปแบบทำให้เกิดภาวะกับแคบ ซึ่งความคิดลักษณะนี้จะกำหนดตัวเองให้ต้องเดินตามกันคนอื่น จึงตกเป็นทาสภายในระบบและโครงสร้าง เศรษฐกิจและสังคมซึ่งชนต่างถิ่นเป็นฝ่ายกำหนดโดยปริยาย ดังเช่นที่สังคมไทย แม้สังคมประเทศอื่นซึ่งตั้งอยู่ในสภาพภูมิศาสตร์ที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ได้เผชิญเป็นความจริงมาแล้วจนถึงปัจจุบัน

หากทวนกลับมาพิจารณา เริ่มต้นจากตัวเราเองก่อนอื่น โดยเหตุและผล การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งควรถือว่ารากฐานความคิดคนเป็นเหตุปัจจัยนำสู่ความสำเร็จและมีโอกาสซ้ำให้บังเกิดความมั่นคงยั่งยืน แต่เท่าที่-

-เป็นมาแล้ว กลับ ซาการเน้นความสำคัญของจิตวิญญาณซึ่งเป็นสัจธรรมพื้นฐานชีวิตคน โดยเฉพาะคนท้องถิ่น หากข้ามไปเน้นที่ทรัพย์สินเงินทองและรูปวัตถุ แม้บางครั้งมีการคิดถึงด้านจิตวิญญาณแต่ถ้ามองใกล้ซึ่งมักพบว่า มีการนำเอาพื้นฐานด้านรูปวัตถุมาแสวงไว้เป็นเงื่อนไขรองรับ และแม้อาจไม่เจตนาแต่ก็เกิดเพราะการรู้ได้ไม่ลึกซึ่งถึง

จึงส่งผลให้สังคมปัจจุบันต้องเผชิญกับปัญหาที่สะท้อนกลับมากกระทบตัวเองหนักหน่วงยิ่งขึ้นเป็นลำดับ สำหรับ คนซึ่งดำรงชีวิตอยู่ในเมือง สิ่งซึ่งสัมผัสได้ใกล้ตัวที่สุดซึ่งใคร่ขอหยิบยกมากล่าวเป็นตัวอย่างก็คือ ปัญหาการจราจร คึกคัก และ ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากชุมชนแออัด เช่นเป็นแหล่งเพาะเชื้ออาชญากรรมและโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่ง-จริง ๆ แล้วหากมองที่รูปแบบของแต่ละปัญหาจากรากฐานการมองที่อิสระในระดับหนึ่งน่าจะเห็นว่า แต่ละลักษณะ ของปัญหา ต่างก็เป็นเพียงชิ้นส่วนหนึ่งของความหลากหลายภายในกระบวนการ ซึ่งในอนาคตน่าจะมีแนวโน้มเกิด ปัญหาลักษณะใหม่กว่าติดตามาอีก ทำให้ทั้งกระบวนการมีพลังกดดันภาวะจิตใจคนในสังคมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

แต่คนที่รากฐานตนเองตกอยู่ภายใต้กระแสอิทธิพลจากรูปวัตถุ ย่อมมองปัญหาต่าง ๆ อย่างซาการสานสัมพันธ์ถึงซึ่งกันและกัน หากเห็นภาพแยกกันเป็นเอกเทศ เมื่อมีโอกาสปฏิบัติก็มุ่งลงไปแก้ไขเพียงภายในกรอบรูปแบบของเรื่องนั้น ๆ และในที่สุดก็พบว่าทำอะไรไม่ได้แต่กลับทำให้กระแสที่ส่งสมปัญหาที่ความรุนแรงภายในตัวเองเพิ่มขึ้นบนพื้นฐานวัฏจักรเก่า ส่วนคนในชนบทที่ยังคงละทิ้งอุดมการณ์งานอาชีพซึ่งได้แก่การเกษตรกรรมที่ถือเป็นมาดกตกทอดจากบรรพบุรุษมาช้านาน เพื่ออพยพเข้ากรุงบนพื้นฐานความรู้ลึกซึ่งกลายเป็นค่านิยมลึกซึ่งยิ่งขึ้น เพื่อหวังแสวงหาเงินมาใช้ปรุงเปรอความสบายให้แก่ตัวเอง ซึ่งจำเป็นต้องนำมาจ่ายซื้อหาเทคโนโลยีอันเป็นเพียงสิ่งปรุงแต่งผิวเผิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งดังกล่าวมีพื้นฐานความจริงซึ่งคนที่มีใช้ตัวเองซึ่งสืบสานกระแสผลประโยชน์ในด้านรูปวัตถุสัมพันธ์ถึงพื้นฐานซึ่งอยู่ในต่างถิ่นต่างแดน และแน่นอนที่สุดเมื่อรากฐานจิตใจถูกทำลายย่อมส่งผลทำลายจิตสำนึกที่รับผิดชอบอันดีเป็นหน้าที่ของมนุษย์แต่ละคนที่เกิดมา

สิ่งดังกล่าวเป็นเพียงกรณีหนึ่งซึ่งหยิบยกมากล่าว เพื่อหวังค้นหาความจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เน้นที่ประเด็น ปัญหาซึ่งเกิดจากคน และสืบเนื่องมาจากรากฐานความเป็นคนต้องถูกทำลาย เราคงกล่าวในขั้นนี้ว่า คนซึ่งรากฐานตนเองถูกอิทธิพลจากกระแสการเปลี่ยนแปลงในด้านรูปวัตถุซึ่งมีคนจากอีกซีกหนึ่งเป็นฝ่ายกำหนดทำลาย ทำให้มองข้ามสิ่งที่มีธรรมชาติได้มอบให้มาแต่กำเนิดแล้ว ซึ่งควรถือเป็นสัจธรรมพื้นฐานที่แท้จริงของแต่ละคน ทำให้คุณค่าชีวิตแต่ละคนซึ่งตกเข้าไปอยู่ในวังวนกระแสต้องสูญเสียหนักขึ้นและโดยหลักธรรมย่อมไม่มีใครอื่นช่วยได้

อนึ่งในเมื่อคนที่อยู่รวม ๆ กันย่อมปรากฏหลากหลายเป็นธรรมชาติ ย่อมมีบุคคลที่เข้าไม่ถึงและยังคงคิดว่าตนสามารถช่วยได้แม้คิดว่า แก้อุบัติการณ์นั้นได้สิ่งโน้นได้ แต่ถ้ามองอีกด้านหนึ่งพบว่ายังไม่อาจช่วยให้รากฐานตนเองหลุดพ้นจากโง่แห่งเงื่อนไขที่เข้าไปแฝงอยู่ในจิตใจตัวเองและมีสภาพเป็นวัฏจักรซึ่งร้อยถึงกันเป็นลูกโง่ให้หลุดพ้นออกมาอย่างเป็นขั้นตอนตามเหตุและผลได้ สิ่งซึ่งแสดงออกย่อมมีสภาพที่ไม่ผิดไปจากสิ่งซึ่งกล่าวกันไว้คือ โทษณาชวนเชื่อ ดังเช่นคำปรารภอันดีเป็นสัจธรรมซึ่งปรากฏจากการปฏิบัติและการกล่าวโดยคนในอดีตว่า บุคคลผู้รู้ซึ่งจริงย่อมไม่พูดโอ้อวดแต่มีความอ่อนน้อมต่อมคน แม้หากกล่าวก็มักมุ่งไปในด้านการให้กำลังใจ กับอีกด้านหนึ่งคือการหวังดีและชี้แนะให้มองถึงสิ่งซึ่งเป็นเหตุและผล แต่ก็ไม่นำมาใส่ใจกับการแสดงออกจากบุคคลอื่น

สื่อกับการพัฒนา

หากเข้าใจได้ถึงความจริงว่า มนุษย์แต่ละคนที่เกิดมา จำเป็นต้องดำเนินชีวิตร่วมกันและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน จะพบว่า "สื่อ" ถือเป็นส่วนหนึ่งซึ่งธรรมชาติได้ให้ไว้โดยถือเป็นส่วนหนึ่งในองค์ประกอบของการดำเนินชีวิตระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ อีกทั้งยังมีเหตุมีผลสู่การรัฐสรวลสิ่งต่าง ๆ ซึ่งสัมพันธ์ถึงวิถีชีวิตตนเองและเพื่อนมนุษย์ด้วย ทั้งนี้และทั้งนั้นเป้าหมายสำคัญของกระบวนการชีวิตและสื่อซึ่งควรเห็นชัดก็คือ วิถีทางที่สานถึงसानดีสุขของมวลมนุษยน์นั่นเอง

ทุกวันนี้มักมีการเขียนการพู่กันในที่ต่าง ๆ ว่า ยุคนั้นเป็นยุคแห่งข้อมูลข่าวสาร แต่ในสภาพพื้นฐานสังคมไทย ซึ่งมีอิทธิพลรูปวัตถุเข้าไปครอบงำทำให้ยึดติดอยู่กับด้านวัตถุของสิ่งต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง ทำให้นามวิเคราะห้ค้นหาความจริงแล้วเชื่อว่า ส่วนใหญ่น่าจะเป็นพฤติกรรมตามกระแสไปเรื่อย ๆ อย่างขาดการสะสาคึกคิดเพื่อค้นหาเหตุผลได้ด้วยตนเอง จึงน่าจะเป็นเพียงภาษาซึ่งนำมาใช้เป็นเครื่องประดับให้การแสดงออกแลดูสวยงามอย่างที่เราเรียกกันว่า ภาษาดอกไม้ ซึ่งหลังจากเบ่งบานแล้วก็เหี่ยวเฉาไปอย่างไร้ความหมาย หรือไม่ก็ต้องการนำมาใช้เป็นเครื่องมือข้ออ้างเพื่อหวังสืบสานกระแสบนทิศทางเดิมต่อไปสู่การสร้างรูปวัตถุที่หลากหลายยิ่งขึ้นเพื่อสนองกิเลสแห่งตน

บนฐานสังคมซึ่งรากฐานคนส่วนใหญ่รับเอาอิทธิพลรูปวัตถุเข้าไปครอบงำจนเห็นของตน เมื่อกล่าวถึง "สื่อ" จึงมักมีแนวโน้มความรู้สึกลึกซึ้งที่มุ่งมองไปยัง สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ โทรศัพท์ โทรสาร กระทั่งดาวเทียมและสิ่งซึ่งภาษาต่างถิ่นเรียกว่าอินเทอร์เน็ต และยังเชื่อว่าบนวิถีทางซึ่งมุ่งออกจากตัวเอง คงตกอยู่ในสภาพที่ตามกระแสรูปแบบซึ่งได้รับการกำหนดไว้ให้สร้างอิทธิพลเหนือกว่าอย่างไม่มียอมหยุด กับอีกด้านหนึ่งคงมีข้ออ้างปรากฏออกมาเป็นธรรมดาว่า ถ้าไม่รีบก้าวไปข้างหน้า เราคงตามเขาไม่ทัน ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวได้เข้ามามีอิทธิพลเหนือสังคมไทยและคำพูดดังกล่าว เราก็ได้ยินกันมาแล้วเป็นครั้งคราว เพียงในช่วงหลัง ๆ ปรากฏบ่อยครั้งยิ่งขึ้นเท่านั้น

หากบุคคลใดยังคงสามารถทวนกลับไปพิจารณาถึงอดีตเริ่มต้นจากชีวิตตนเองเท่าที่เป็นมาแล้ว ซึ่งย่อมส่งผลให้เกิด การเจริญสติภายในรากฐาน น่าจะเข้าใจได้ไม่ยากว่า การพัฒนาในอดีตที่มุ่งเน้นด้านรูปวัตถุเร็วยิ่งขึ้นจนเกินสมดุลระหว่างเหตุและผล ทำให้ชีวิตคนท้องถิ่นหรือคนไทยเองซึ่งควรจะมีความเป็นไทยอยู่ในรากฐาน จำต้องหลุดจากการพึ่งตนเองลึกซึ้งยิ่งขึ้น หรืออาจเรียกว่า ซากความเป็นตัวของตัวเองซึ่งควรมั่นคงอยู่กับการรู้เหตุรู้ผล หรืออาจกล่าวได้ว่า ซากความมั่นคงอยู่กับสังคม

หากมองภาพรวมของชีวิตแต่ละคนและเห็นถึงความสำคัญของรากฐานจิตใจได้ชัดเจน น่าจะเข้าใจถึงในขั้นต้นว่า มีทั้งสิ่งที่อยู่ภายในและภายนอก สำหรับสิ่งซึ่งอยู่ภายในได้แก่จิตใจ ส่วนสิ่งที่อยู่ภายนอกได้แก่ สิ่งแวดล้อม ซึ่งมีสรรพสิ่งอื่น ๆ รวมถึงเพื่อนมนุษย์ โดยเหตุที่มีส่วนต่าง ๆ จากกายตัวเองและพฤติกรรมเป็นสื่อธรรมชาติ หากหยั่งรู้ได้ถึงซึ่งอยู่ร่วมกันและสัมพันธ์ถึงซึ่งกันและกันอย่างมีโครงสร้างและเป็นระบบโดยมีการยึดกันไว้ด้วยเหตุและผล เราคงไม่มองแต่เพียงว่า สิ่งที่อยู่ภายในกับภายนอกเราแต่ละคนควรมีสมดุลระหว่างกันและกัน เท่านั้น หากคงเข้าใจได้ลึกซึ้งกว่านั้นว่า สิ่งซึ่งอยู่ภายในคือรากฐานของเงื่อนไขที่กำหนดสมดุล ซึ่งเรียกกันว่า ความมีเหตุมีผล หรือ ความพอดีของงาม

ถ้าเข้าใจถึงความจริงแล้วว่า กายซึ่งปรากฏอยู่ท่ามกลางความหลากหลายด้วยรูปลักษณะของเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องกันเป็นกระแสและจำเป็นต้องสัมผัสถึงสิ่งดังกล่าวอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น จึงควรเข้าใจและยอมรับว่า สื่อธรรมชาติกับบทบาทของสิ่งเหล่านี้ล้วนได้มาจากธรรมชาติจึงควรถือว่ามีความค่าอย่างยิ่งสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตตนเอง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า เป้าหมายของสื่อน่าจะมีสองด้านคือ เพื่อการเรียนรู้ และหวังนำไปใช้พัฒนาคุณภาพรากฐานตัวเอง กับอีกด้านหนึ่งเพื่อถ่ายทอดความรู้สู่เพื่อนมนุษย์ได้สืบระยะยิ่งขึ้น

หากขาดการหยั่งรู้ได้ลึกซึ้งถึงความหมายของสื่อธรรมชาติซึ่งถือเป็นสังขารชีวิตแต่ละคน ย่อมมุ่งข้ามไปมองที่สื่อซึ่งผลิตขึ้นจากอิทธิพลกิเลสของคน ดังจะพบกับภาพการเปลี่ยนแปลงแม้จากวิทยุมาสู่โทรทัศน์ กระทั่งดาวเทียมและคงไม่หยุดเพียงแค่นี้ ซึ่งจากภาวะขาดรากฐานจริงดังกล่าวย่อมกำหนดวิถีทางที่นำไปใช้เป็น เครื่องมือทำลายเพื่อนมนุษย์และสังคมซึ่งยังคงตกอยู่ในสภาพที่คือยกกว่าอย่างขาดความรับผิดชอบ และคนในกลุ่มซึ่งตกอยู่ในสภาพที่เหนือกว่าด้วยอิทธิพลอำนาจวัตถุเป็นส่วนใหญ่ที่ขาดการรู้สึกได้ลึกซึ้งถึงผิดชอบชั่วดีที่แท้จริง ทำให้คงเชื่อว่าสิ่งซึ่งตนคิดและนำไปปฏิบัติคือวิถีทางนำสู่การสร้างสรรค์

ทั้งนี้และทั้งนั้น ลงมีกิเลสเป็นเงื่อนไขเข้าไปแฝงเป็นธรรมชาติอยู่ในรากฐาน ย่อมเกิดภาวะปิดกั้นมิให้ของ-

จริงซึ่งมีอยู่แล้วในตนเองมีโอกาสปรากฏออกมาอย่างอิสระ หากเต็มไปด้วยข้ออ้างลักษณะต่าง ๆ ซึ่งมุ่งเน้นไปยังเงื่อนไขที่ปรากฏหลากหลายอยู่ภายนอกตัวเองเป็นปัจจัยสำคัญ เช่นการโทษคนอื่นสิ่งอื่น สู้แล้วแต่ว่าสิ่งใจจะเข้ามาปรากฏอยู่ในสายตาตนและคนทั่วไปในช่วงนั้น ๆ

ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นปัญหา มีเหตุมีผลสืบเนื่องมาจากเงื่อนไขซึ่งอยู่ในรากฐานจิตใจคน ภายในกระบวนการของการขององค์ประกอบอันดีเป็นสังขารของชีวิตคนมีร่างกายและจิตใจสัมพันธ์ถึงซึ่งกันและกัน อีกทั้งมีเหตุมีผลสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมเป็นวัฏจักรทั้งสองทิศทางอย่างอิสระ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นคนด้วยตนเอง การสื่อถึงกันระหว่างสองด้านจึงเป็นสิ่งกำหนดโดยหลักธรรมชาติ อนึ่งหากนำเอาสื่อซึ่งปรากฏเป็นสังขารอยู่ในระบบชีวิตแต่ละคนมาลำดับความสำคัญตามขั้นตอนของเหตุและผลน่าจะเห็นว่า การปฏิบัติซึ่งได้รับการกำหนดรูปลักษณะของวิธีการและทิศทางจากรากฐานความรู้สึกนึกคิดคนเองถือเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก ส่วนการเขียนการพูด นับเป็นเรื่องห่างจากรากฐานมากกว่า จึงมีความสำคัญรองลงมาตามลำดับเหตุและผล

การปฏิบัติจึงถือเป็นสื่อธรรมชาติในระดับพื้นฐาน เนื่องจากสามารถถ่ายทอด กระแสความรู้สึกจากใจ-ฝ่ายหนึ่งถึงใจอีกฝ่ายหนึ่งได้อย่างลึกซึ้ง คงจะพบกับคำปรารภจากเขวบางคนผู้มีรากฐานจิตใจละเอียดและลึกซึ้งถึงระดับหนึ่งซึ่งกล่าวจากความรู้สึกที่ว่า เมื่อมีโอกาสสัมผัสกับพฤติกรรมที่ผู้ใหญ่มองคนแสดงออกอย่างเป็นธรรมชาติ แม้ไม่ทำให้พูดออกมาก็ยังรู้สึกอบอุ่นและศรัทธาอย่างลึกซึ้ง แต่ก็ม่แ่ก่คิดจากอีกด้านหนึ่งว่า ถ้าผู้รู้สึกดังกล่าวขาดความลึกซึ้งในรากฐานตนเอง อาจตกเป็นเหยื่อคนซึ่งซึ่งสะท้อนภาพพฤติกรรมที่แสดงออกเพียงผิวเผินได้ไม่ยากเช่นกัน ซึ่งทั้งนี้และทั้งนั้นคงต้องมองถึงทุกส่วนอันเป็นองค์ประกอบรอบด้านของชีวิตไม่ว่า เล็กหรือใหญ่ หากปรากฏมีเงื่อนไขให้สะดุดคิด

คำปรารภที่หยิบยกมากล่าว หากฟังแล้วเก็บมาคิดวิเคราะห์ได้ลึกซึ้งพอสมควร ย่อมสามารถรู้และเข้าถึงความหมายความหมายของสื่อซึ่งเป็นของจริงที่ปรากฏอยู่ในกระแสธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ซึ่งดำรงอยู่ร่วมกัน ดังเช่นที่กล่าวกันว่า ผู้ใหญ่ควรเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่เยาวชนคนรุ่นหลัง ๆ

แม้การเขียนการพูดหากสืบเนื่องมาจากสิ่งซึ่งคนได้ปฏิบัติแล้วหรืออีกนัยหนึ่ง พุคจากประสบการณ์และพุค-จากใจจริง ย่อมนำวิถีทางสู่การสร้างสรรค้อย่างมีระบบบนพื้นฐานธรรมชาติทำให้เชื่อมั่นได้ หากใช้การพูดหรือเขียนที่ไปลอกเลียนแบบมาจากคนอื่นหรือจากตำรา แม้การพูดการเขียนไปตามกระแสสังคมเพื่อให้ตัวเองได้มาในสิ่งอื่นจากที่อื่น ดังเช่นที่กล่าวกันว่า พุคแบบภาษาดอกไม้ หรือ พุคอย่างชาครากฐานจริง ซึ่งลักษณะเช่นนี้แม้ชีวิตจะก้าวต่อไปบนพื้นฐานวัตถุ ก็คงมีลักษณะวนไปเวียนมาและไปได้เพียงช่วงหนึ่งแล้วก็ต้องรับผลเสียหายไม่ว่า เร็วหรือช้า ยิ่งไปกว่านั้นยังส่งผลเสียหายให้บังเกิดขึ้นแก่สังคมด้วย

มนุษย์แต่ละคนที่เกิดมาและดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมไม่เลือกภาษาไหน หากมุ่งวิถีทางสู่การรู้และเข้าถึงธรรมชาติของเพื่อนมนุษย์แต่ละคนอย่างอิสระ ย่อมมีโอกาสนำเอาสื่อธรรมชาติซึ่งมีอยู่แล้วในตนเองออกมาใช้ประโยชน์สู่วิถีทางที่สร้างสรรค์ได้อย่างลึกซึ้ง กับอีกด้านหนึ่งย่อมส่งผลสะท้อนกลับมาช่วยพัฒนาคุณภาพของเหตุแห่งสื่อซึ่งอยู่ในรากฐานตนเอง ให้ใสสะอาดและบริสุทธิ์ยิ่งขึ้นตามขั้นตอนเป็นธรรมชาติ

อย่างไรก็ตาม ก่อนจะหยั่งรู้และเข้าถึงธรรมชาติของเพื่อนมนุษย์ สิ่งที่เป็นเงื่อนไขสำคัญช่วยให้การถ่ายทอดข้อมูลซึ่งเป็นสังขารมาให้คนอื่นเข้าถึงได้ คือการที่ตนสามารถหยั่งรู้และเข้าใจได้ถึงเหตุแห่งสื่อซึ่งปรากฏเป็นความจริงอยู่ในรากฐานตนเองก่อนอื่น เนื่องจากหากหยั่งรู้ได้ถึงย่อมช่วยให้รากฐานจิตใจเปิดออกและเกิดความจริงใจต่อคนอื่น ซึ่งหากมองจากอีกด้านหนึ่งย่อมพบว่า ปราศจากความหวาดระแวงอันมีผลทำให้นำเอาสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏหลากหลายอยู่ภายนอกตนมาเป็นเงื่อนไขใช้อ้างหาเหตุ เพื่อมุ่งหวังปิดกั้นอีกฝ่ายหนึ่ง

กัน แล้วแต่น้ำหนักของรูปวัตถุที่ปรากฏบทบาทอยู่ในกระแสสิ่งแวดล้อมของชีวิต ซึ่งหากยังไม่ได้อยู่ก็มีโอกาสเพิ่มขึ้นได้ ในเมื่อมีการสานกระแสถึงซึ่งกันและกันเป็นธรรมดา และธรรมชาติของภาวะยึดติดก็มีอิทธิพลกำหนดให้แนวคิด และวิถีทางปฏิบัติของคนมุ่งเน้นไปยังปลายเหตุ ไม่ว่าจะเกี่ยวข้องกับเรื่องใดก็ตาม แม้เมื่อกล่าวถึงเรื่องราวของประชาธิปไตย เราจะพบภาพคนส่วนใหญ่ที่มุ่งมองไปยังสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและรัฐสภา รวมถึงการเลือกตั้ง กับภาพของกระแสซึ่งมุ่งเน้นไปสนใจเอาจริงเอาจังกับเรื่องราวซึ่งมีเป้าหมายอยู่ด้านบนอย่างเห็นได้ชัด แม้พฤติกรรมที่สะท้อนภาพของกรรมาธิการร้องต้องการสิ่งโน้นสิ่งนั้นจากด้านบน ซึ่งจริง ๆ แล้วหากมองที่รากฐานก็คือเรื่องเดียวกัน แต่มีรากฐานความเชื่อในขณะนั้น ยึดติดกันอยู่คนละขั้วหรือคนละด้านของปลายเหตุ อีกทั้งต่างกันด้วยการอยู่คนละด้านของโอกาสเท่านั้น

ทั้งนี้และทั้งนั้นน่าจะสืบเนื่องมาจากการขาดคุณสมบัติของการศึกษาวิเคราะห์ซึ่งสามารถเจาะลึกลงถึงสัง-
 ธรรมของเหตุและผลว่า เราแต่ละคนได้สูญเสียอะไรไปจากรากฐานตนเอง จึงทำให้ในปัจจุบันนี้เกิดภาวะร้อนแรง
 ทำให้ขาดจิตสำนึกอันควรมีอยู่อย่าง เป็นธรรมชาติ ซึ่งสิ่งดังกล่าวหากค้นพบได้ย่อมช่วยให้ตนเองสามารถมองเห็นแนว
 ทางปฏิบัติที่ดำเนินไปได้ด้วยจิตใจสงบ

แม้ในด้านการพิจารณาแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมถูกทำลายซึ่งมีเหตุมีผลสัมพันธ์ถึงการสูญเสียรากฐานวัฒนธรรม
 เราก็คงได้ยินบุคคลในกลุ่มผู้บริหารระดับสูงกล่าวท่ามกลางที่ประชุมสัมมนาครั้งใหญ่ซึ่งจัดขึ้นอย่างเป็นทางการ
 ท่ามกลางอิทธิพลภาคธุรกิจว่า เราร่ำรวยกันมามากแล้ว ขอให้แบ่งปันไปรักษาผลธรรมชาติดังนี้บ้าง แทนที่จะมองสู่
 อื่นทิศทางหนึ่งซึ่งมีเหตุที่แท้จริงอยู่ในรากฐานของสิ่งซึ่งเป็นปัญหาและกล่าวว่า ขอให้ลดความอยากในตัวเองลง-
 ไปเสียบ้าง เพื่อเปิดโอกาสให้ธรรมชาติได้รักษาผลตัวเอง เพราะโดยสังขธรรมคงไม่มีใครรักษาผลให้ธรรมชาติ
 ได้ หากคิดว่าคนทำได้ดีเท่ากับว่า คิงเอาพื้นฐานธรรมชาติเข้ามาไว้ในอ้อมอกอ้อมใจของคุณ หากกระทำต่อไปก็ยิ่ง
 ส่งผลให้ต้องประสพกับสภาพที่เลวร้ายยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ

อนึ่ง รากฐานวัฒนธรรมเป็นสิ่งอยู่ในจิตสำนึกคนท้องถิ่น ส่วนโบราณวัตถุก็ดี เครื่องแต่งตัวชุดไทยก็ดี คนตรี
 ไทยก็ดี เป็นเพียงปลายเหตุหรือเป็นผลพวงซึ่งปรากฏเป็นรูปแบบในแต่ละช่วงของการเปลี่ยนแปลงภายในกระแส
 วัฒนธรรม หากประสงค์จะให้เกิดจิตสำนึกจริงแทนที่จะนำเอารูปแบบเหล่านั้นมาให้สัมผัสน่าจะเริ่มจากการให้โอกาส
 เห็นจริงเห็นจังโดยมุ่งที่กระแสการเปลี่ยนแปลง

และหาใช้มุ่งไปยังที่มาของโบราณวัตถุ เครื่องดนตรีไทย หรือสิ่งอื่น ๆ ในทำนองนี้ หาก **ผู้ใหญ่ควรเริ่มต้น**
พบพหุหน้าที่มาของชีวิตตนเอง เพื่อหวังให้เกิดคุณสมบัติคือ **เอาใจตัวเองไปใส่ใจเด็กก่อนอื่น** ไม่เช่นนั้นแล้วย่อมเกิด
 พฤติกรรมนำเอาสิ่งซึ่งเป็นเพียงรูปแบบหรือเปลือกนอกของวัฒนธรรมเข้าไปยึด ยึดให้เด็กอย่างปราศจากการรู้สึก
 ได้ ดังนั้นหากผู้ใหญ่ปลอดจากภาวะยึดติดในระดับหนึ่งย่อมรู้สึกได้ถึงประเด็นนี้ และคงทวนกลับมาถามตัวเองว่าใน
 สมัยที่ตนยังเป็นเด็กมีความรู้สึกกับเรื่องเหล่านั้นอย่างไร คำตอบจากเด็กน่าจะปรากฏออกมาว่า เป็นเรื่องไกลตัวและ
 ไกลจากความพร้อมของรากฐานจิตใจตัวเองอย่างมาก

ดังเช่นสิ่งซึ่งผู้ใหญ่ในอดีตปรารถนาในเชิงสอนลูกหลานว่า ให้ **เริ่มต้นสนใจในสิ่งซึ่งอยู่ใกล้ตัวใกล้ใจที่สุดก่อนอื่น**
 และหากคิดพินิจรากฐานวัฒนธรรมจากสิ่งซึ่งเป็นความจริง โดยที่ผู้ใหญ่ให้ความสำคัญแก่เด็กอีกทั้งถอดใจตัวเองให้
 ทวนกลับไปนึกถึงความรู้สึกในช่วงซึ่งยังเป็นเด็กได้น่าจะเห็นว่า จุดเริ่มต้นกระแสพื้นฟูรากฐานวัฒนธรรมถ้ามองที่
 เด็กน่าจะพบว่า ควรปลูกฝังความรักความสนใจในสิ่งซึ่งมีเหตุมีผลสัมพันธ์อยู่กับชีวิตประจำวันของเด็กเอง อีกทั้งสอน
 ให้เด็กเกิดนิสัยเก็บสะสมสิ่งซึ่งผ่านพ้นไปแล้วอย่างปราศจากความรู้สึกว่าสิ่งนั้นสำคัญกว่าสิ่งนี้ เพราะในด้านคุณภาพ
 ทุกสิ่งทุกอย่างถือว่ามีความสำคัญเท่าเทียมกันหมดดังที่ เคยกล่าวไว้เป็นครั้งคราวในที่ต่าง ๆ ว่า หากมองบนพื้นฐาน
 และเห็นได้ชัดอย่างชัดเจนย่อมรู้สึกได้ว่า **ไม่แพ้หรือทองคำหากนำมาเปรียบเทียบกับเมล็ดดินเมล็ดทรายย่อมถือว่ามีความ**
สำคัญเท่ากัน ชีวิตกับการพัฒนาคุณภาพคงเริ่มต้นจากความพอดีพองามระหว่างสองด้านเป็นสมมติฐาน

อนึ่ง เนื่องจากได้กล่าวถึงคำว่า "สอนให้เด็กเกิดนิสัยเกี่ยวกับสิ่งซึ่งผ่านพ้นไปแล้ว" คงต้องขอเอา-
 ความหมายของ "การสอน" มาทบทวนเพื่อทำความเข้าใจอีกครั้งหนึ่ง โดยที่ได้กล่าวไว้ในช่วงแรก ๆ ของข้อเขียนนี้
 แจงถึงการลำดับความสำคัญของสื่อการสอนจากสื่อธรรมชาติซึ่งเป็นพื้นฐานความจริงถึงสื่อซึ่งเป็นสิ่งประดิษฐ์ คง
 ย้ำว่า การปฏิบัติของผู้ใหญ่เป็นสื่อที่สามารถเข้าถึงรากฐานจิตใจได้เหนือสิ่งอื่นใดทั้งสิ้น กับอีกด้านหนึ่งซึ่งยิ่งสำคัญ
 อย่างลึกซึ้งและถือเป็นกุญแจที่นำความสำเร็จมาจะได้แก่ จากรากฐานจิตใจของผู้ใหญ่ที่มีความพร้อมในการเข้า-
 ใจเด็กอย่างปราศจากการเลือกที่รักมักที่ชัง และไม่เพียงผู้ใหญ่ควรเป็นผู้ที่ไม่สะท้อนภาพพฤติกรรมทำสิ่งต่าง ๆ
 อย่างทั้ง ๆ ขว้าง ๆ หรือ เอาแต่ง่ายเข้าว่า หากควรใช้ชีวิตอยู่อย่างมีhythและเรียบง่าย สามารถปรับตัวให้เข้า
 กับบรรยากาศได้ทุกรูปแบบอย่างมั่นคงชัดเจนอยู่กับเหตุและผลเป็นธรรมชาติ

รากฐานการศึกษาที่ควรได้รับการปรับเปลี่ยน

สังขรณ์ของความเจริญจำเป็นต้องมีสองด้าน ด้านหนึ่งได้แก่รากฐานซึ่งปรากฏอยู่ในจิตใจของแต่ละคน
 ส่วนอีกด้านหนึ่งคือสิ่งที่เป็นผลจากพฤติกรรมของมนุษย์ คั้งนั้นสิ่งซึ่งสำคัญที่สุดที่น่าจะได้แก่ความเจริญในด้านที่เป็นราก-
 ฐานซึ่งควรระวังยิ่งขึ้น ทั้งนี้และทั้งนั้นก็เพื่อหวังให้การพัฒนาได้มีความมั่นคงยั่งยืน ส่วนความเจริญในด้านที่เกิดจาก
 พฤติกรรมย่อมเป็นไปตามเหตุและผลบนพื้นฐานตัวเอง คั้งเช่นที่นำมากล่าวเน้นกันถึง การพัฒนาเพื่อพึ่งพาตนเอง

หากมองที่รากฐานการศึกษาซึ่งอยู่ในจิตใจแต่ละคนภายในสังคมไทย ซึ่งควรระวังสะท้อนให้เห็นแนวคิดและ
 พฤติกรรมที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นอย่างสอดคล้องกันกับความเจริญในด้านร่างกายและวัย แต่กลับพบว่าในปัจจุบันมีแนวโน้มทำ
 ให้รู้สึกว่าคุณเห็นยิ่งขึ้น คั้งจะพบกับการแสดงออกเป็นครั้งคราวเมื่อได้รับแนวคิดซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของสิ่ง
 ซึ่งเป็นสังขรณ์มักสะท้อนคำปรารภออกมาว่า ลึกซึ้งมากจนไม่อาจเข้าใจถึง ซึ่งสิ่งนี้น่าจะมาจากเด็ก ๆ แทนที่จะ
 มาจากผู้ใหญ่

คั้งได้ลำดับความสำคัญก่อนหลังของสื่อการศึกษาซึ่งปรากฏเป็นธรรมชาติอยู่ในโครงสร้างชีวิตแต่ละคนเป็น
 สังขรณ์แล้วว่า การปฏิบัติถือเป็นสื่อธรรมชาติที่สำคัญเหนือการพูดการเขียน ยิ่งไปกว่านั้นหากเริ่มต้นจากรากฐาน
 เพื่อหวังให้เกิดการพัฒนาความเจริญภายในรากฐานอย่างแท้จริง การปฏิบัติจำเป็นคั้งได้รับการกำหนดโดย
 เงื่อนไขซึ่งมีเป็นธรรมชาติอยู่ในรากฐานตนเองและข้อสคัญคั้งพื้นฐานคั้งกล่าวอย่างคั้งเนื่อง ช่วยให้อีกด้านหนึ่งซึ่ง
 เป็นมุมกลับคือ คนมีโอกาสเรียนรู้ความจริงอย่างหยั่งลงลึกซึ่งยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ซึ่งสิ่งนี้เองถือเป็นศูนย์ควบคุมการ
 แสดงออกในแต่ละโอกาสและไม่ว่ารูปลักษณะใดให้อยู่กับเหตุและผลคั้งอย่างชัดเจน แม้การควบคุมสมดุลระหว่าง
 ภายกับจิตตนเองให้อยู่คั้งอย่างมั่นคงยั่งยืนและมีความสุขอย่างเสมอคั้งเสมอปลาย

ยิ่งไปกว่านั้น นอกจากเน้นการปฏิบัติบนรากฐานความรักความสนใจที่ปรากฏเป็นสังขรณ์อยู่ในตนเองแล้ว
 หากนำเอาหลักธรรมอีกสิ่งหนึ่งซึ่งชี้ไว้ชัดเจนว่า แต่ละคนที่เกิดมาจำเป็นคั้งอยู่ร่วมกันกับเพื่อนมนุษย์ และมองที่วิถี
 การเปลี่ยนแปลงของแต่ละชีวิตซึ่งสะท้อนสังขรณ์ให้เห็นชัดเจนจากเด็กสู่ผู้ใหญ่ น่าจะเห็นและเข้าใจถึงบทสรุปอีก
 สำคัญยิ่งอีกสิ่งหนึ่งว่า ผู้ใหญ่ควรมีความรักความสนใจที่จะลงร่วมปฏิบัติกับเด็กหรือเยาวชน และหากมีความรักความ-
 สนใจต่อเยาวชน อย่างปราศจากการเลือกที่รักมักที่ชังว่าเป็นลูกหลานส่วนตัวหรือไม่ ย่อมเกิดระบบการพัฒนาขึ้นใน
 ทุกเรื่องอย่างเป็นธรรมชาติ ไม่ว่าจะในด้านการศึกษา วัฒนธรรม สังคมและเศรษฐกิจ อีกทั้งยังมีโอกาสนำความมั่นคง
 ยั่งยืนมาสู่ตนเองและสังคมร่วมกัน อันควรถือเป็นที่ปราถนาของทุกชีวิต

วิถีการเปลี่ยนแปลงที่มุ่งพัฒนาร่วมกันทั้งความรู้และคุณภาพชีวิต โดยถือคุณธรรมและจริยธรรมเป็นพื้นฐาน ซึ่ง
 ควรปรากฏผลอย่างชัดเจนจากรากฐานการศึกษาของแต่ละคนจะมีความเป็นไปได้คั้งเมื่อ บุคคลผู้เป็นผู้ใหญ่กว่า ไม่-
 ว่าระหว่างพ่อแม่กับลูก ครูกับศิษย์ ผู้ถืออำนาจบริหารระดับต่าง ๆ กับผู้อยู่ภายใต้ รวมถึงผู้บริหารประเทศกับประชา-
 ชน พึ่งเน้นการปฏิบัติตนอยู่กับสัจจะซึ่งปรากฏชัดเจนมาแต่กำเนิดทำให้มีความเป็นคั้งของตัวเอง โดยไม่แสดงออกให้

รู้สึกว่ามีภารกิจติดอยู่กับอำนาจและอามิสต่าง ๆ ย่อมสามารถสืบสานกระแสซึ่งมีการริเริ่มและสร้างสรรค์ไว้ทั้งจากอดีตและปัจจุบันให้ถ่ายทอดสู่ชนรุ่นหลัง

แต่หากมองภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันจะพบว่า พ่อแม่ทั้งลูกออกไปแสวงหาความมีหน้ามีตาและอามิสนอกบ้านหลายต่อหลายคนออกไปเที่ยวได้เกาะคนมีอำนาจโดยที่หวังว่าจะสามารถบันดาลคุณและโทษให้แก่ตน เมื่อกลับมาถึงบ้านแม่จะหาสิ่งประศึษร์ต่าง ๆ มาปรุงแต่งความสะดวกสบายให้แก่ลูก แต่ก็หาใช้สิ่งซึ่งเป็นความต้องการของสังขธรรมชีวิต ยิ่งไปกว่านั้นการแสดงออกที่ขาดความเป็นตัวของตัวเอง ย่อมสร้างค่านิยมผิด ๆ ให้แก่เด็ก เพราะผู้ใหญ่เองคิดไม่ถึง แต่กลับไปให้ความสำคัญของปัญหาครอบครัวแตกแยกโดยนำเอาการหย่าร้างระหว่างพ่อแม่มาเป็นประเด็นสำคัญ

หากพิจารณาที่ครุกับศิษย์จะพบว่า ครูขาดความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับศิษย์ และขาดการยื่นหยัดอย่างเป็นตัวของตัวเอง หากออกไปแสวงหาความมีหน้ามีตาและอามิสจากที่ต่าง ๆ มากขึ้น ผลที่ปรากฏแก่ศิษย์ก็ถึงเช่นเดียวกับพ่อแม่กับลูก และภาพเดียวกันกับที่ได้กล่าวมาแล้วนี้เอง เรายังพบได้จากองค์กรงานต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง

ผลที่ปรากฏดังกล่าวแล้ว เกิดจากการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมซึ่ง มั่นหนักที่รูปวัตถุมาแล้วยังต่อเนื่องในด้านการศึกษาซึ่งบรรยากาศทั่วไปในสังคม เป็นพื้นฐานที่มีอิทธิพลกำหนดความรู้สึกรู้จักคิดของคนอย่างสำคัญ เมื่อได้รับการหล่อหลอมจากกระแสรูปวัตถุเพิ่มขึ้น แม้ในสถาบันการศึกษาก็มีการปรับเปลี่ยนแนวคิดจากด้านสังคมและจริยธรรมมาเน้นอยู่กับด้านเทคโนโลยีมากขึ้น แม้การจัดการศึกษาในด้านสังคมและจริยธรรมเองก็มีการเน้นเรื่องนี้โดยยึดติดอยู่กับด้านรูปวัตถุ ดังจะพบเห็นได้จากการแก้ไขปัญหาคุณธรรมและจริยธรรมเสื่อมด้วยการเปิดสอนในหลักสูตรโดยขาดการรู้ได้ว่า ด้านหลักสูตรก็คือด้านรูปแบบ แต่พื้นฐานคุณธรรมและจริยธรรมเป็นด้านธรรมชาติ จึงน่าจะอยู่บนพื้นฐานที่อิสระ ซึ่งจริง ๆ แล้วการฟื้นฟูคุณธรรมและจริยธรรมน่าจะมุ่งฟื้นฟูรากฐานความเป็นผู้ใหญ่ให้หันกลับมาแสดงความรักและรับผิดชอบต่อเยาวชนซึ่งไม่เพียงเป็นลูกหลานส่วนตัวหรือเป็นศิษย์ส่วนตัวของคนเอง

ปัญหาการสูญเสียธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

หากมองเห็นภาพองค์ประกอบของมนุษย์ได้อย่างครบถ้วน อีกทั้งเห็นถึงโครงสร้างซึ่งสานถึงกันบนพื้นฐานสังขธรรม คงเห็นได้ไม่ยากว่ารากฐานจิตใจเป็นกุญแจสำคัญที่สุดที่มีอิทธิพลควบคุมชีวิตทั้งระบบ รวมถึงพฤติกรรมทั้งด้านที่แสดงออกและรับผลกระทบเพื่อการเรียนรู้ และจากเหตุผลดังกล่าวย่อมทำให้เข้าใจว่า ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งซึ่งร่วมอยู่ด้วย

หากมองย้อนกลับไปสู่ออดีต แม้เพียงถึงยุคซึ่งเริ่มต้นประวัติศาสตร์ของไทยคงพบว่า มีชนต่างถิ่นนำเอารูปวัตถุซึ่งมีรากฐานการประศึษร์คิดค้นและถือโอกาสกำหนดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบที่เหนือกว่าไว้ในมือพวกตน เข้ามาแพร่อิทธิพลครอบงำ ทำให้รากฐานธรรมชาติของคนท้องถิ่นค่อย ๆ หลุดออกไปจากตัวเองยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ในมุมกลับก็มีผลทำให้คนท้องถิ่นหันเหทิศทางการมองสิ่งต่าง ๆ มาเน้นอยู่บนฐานด้านรูปวัตถุ ซึ่งลงเป็นนิสัยของคนก็ย่อมไม่อาจรู้สึกตัว ดังที่ได้กล่าวถึงประเด็นนี้มาแล้วในทุก ๆ เรื่อง

ซึ่งในสภาวะเช่นนี้ย่อมทำให้คนมองสิ่งต่าง ๆ อย่างมุ่งทิศทางออกจากตัวเองด้านเดียว เนื่องจากสูญเสียคุณสมบัติในการทบทวนที่ตัวเองไปแล้ว หรืออีกนัยหนึ่งอาจกล่าวว่า ตกอยู่ในสภาพขาดสติ อย่างเห็นได้ชัดยิ่งขึ้น แม้องศาความรุนแรงของการโต้แย้งระหว่างกันซึ่งสูงขึ้นเป็นลำดับก็ดี ความคิดในลักษณะตัวใครตัวมันก็ดี และผลจากการคิดการปฏิบัติสู่แนวทางสร้างสรรค์ที่ขึ้นอยู่กับตัวบุคคลทำให้ขาดการสานต่อกันดี ล้วนเป็นสิ่งมีเหตุมีผลสืบเนื่องมาจากเงื่อนไขเดียวกันทั้งสิ้น

ในปัจจุบันสิ่งซึ่งปรากฏเป็นความจริงดังกล่าว แม้ผลจากการพิจารณาสิ่งแวดล้อมก็เช่นกัน มักมีแนวโน้มมุ่ง-

เน้นการมองไปยังป่าเขาลำเนาไพร หากกล่าวถึงมลพิษก็มุ่งไปยังอากาศเป็นพิษและน้ำเสียอีกทั้งเน้นแก้ไขที่ต้น ซึ่งจริง ๆ แล้วเป็นผลจากพฤติกรรมที่มีเหตุปัจจัยอยู่ในรากฐานจิตใจคน ดังที่พบว่า เมื่อป่าสูญเสียมักสะท้อนภาพการมุ่งไปแก้ไขที่ป่า ที่ต้นไม้อันและสัตว์ป่า โดยเน้นใช้อำนาจจากฝ่ายที่มีอยู่ในมือเพื่อห้ามไม่ให้คนจากอีกด้านหนึ่งเข้าไปเกี่ยวข้อง ส่วนปัญหามลพิษก็มุ่งไปแก้ไขที่อากาศและน้ำ

ความจริงแล้ว หากมองสู่ธรรมชาติทั้งกระบวนการอย่างปราศจากการเลือกที่รักมักที่ชัง แต่สามารถลำดับความสำคัญได้อย่างสอดคล้องกันกับโครงสร้างและระบบการพึ่งพาซึ่งกันและกันอย่างมีหลักธรรมชาติเป็นเหตุเป็นผล น่าจะเห็นได้ว่า ในเมื่อเหตุของสิ่งต่าง ๆ ที่สัมพันธ์อยู่กับวิถีชีวิตคนย่อมมีเหตุอยู่ในรากฐานจิตใจคน ธรรมชาติของคนและการพึ่งพาสีงซึ่งแต่ละคนมีอยู่ในรากฐานมาแต่กำเนิด อีกทั้งเข้าใจได้ถึงปัจจัยการเปลี่ยนแปลงได้อย่างลึกซึ้ง ย่อมนำไปสู่การเข้าใจคนด้วยกันอย่างถึงสังขาร ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างปราศจากการเอาโรคเอาเปรียบ แต่เปลี่ยนมาเป็นความรู้สึกเห็นใจและเอื้ออาทรแก่กัน

โดยเฉพาะอย่างยิ่งเน้นที่ผู้ใหญ่ซึ่งมีโอกาสเห็นอกเห็นใจกับเยาวชนรวมถึงผู้ซึ่งชีวิตยังคงอยู่ในสภาพด้อยกว่าในบรรยากาศทั่ว ๆ ไป และระหว่างผู้มีอำนาจเห็นอกเห็นใจกับผู้ที่อยู่ภายใต้ อีกทั้งระหว่างผู้ซึ่งมีฐานะมั่งคั่งอยู่บนพื้นฐานของระบบและโครงสร้าง เศรษฐกิจและสังคมที่มีโอกาสเติบโตขึ้นมาก่อนกับผู้ซึ่งตามมาภายหลัง

เพราะเหตุที่ป่าถูกทำลายก็ตี สิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ ซึ่งได้รับการคิดค้นขึ้นมา เผยแพร่ให้นำออกใช้งานและปล่อยมลพิษทิ้งไว้ หากมองจากรากฐานความคิดที่อิสระจะพบว่า เกิดจากระบบเศรษฐกิจและสังคมซึ่งผู้มีโอกาสเห็นอกเห็นใจจนวายโอกาสนำเอาความเห็นอกเห็นใจมาเป็นเครื่องมือปิดกั้นความจริงทางปัญญาและวิถีชีวิตคนในด้านซึ่งยังด้อยกว่าตน ต้องกำหนดตัวเองให้มุ่งทำลายป่า แม้นในด้านการเห็นอกเห็นใจหากเห็นโอกาสซึ่งตนจะลงมือเองได้ก็จะกระทำอย่างไม่ละเว้น

การมองซึ่งมุ่งเน้นทิศทางออกจากตัวเอง หรือหากอ่านถึงนิยายคงกล่าวได้ว่าเป็นการเห็นแก่ตัวซึ่งเกิดจากรากฐานที่ยึดติดผลจากรูปวัตถุ มีผลปิดกั้นตัวเองไม่ให้เห็นถึงสังขารของการเปลี่ยนแปลงซึ่งมีลักษณะหมุนวนเป็นวัฏจักร มิฉะนั้นแล้วหากพบสภาพป่าที่สูญเสียมักการเกิดมลพิษในอากาศและน้ำ คงสำนึกได้เองเป็นธรรมชาติ คงสำนึกได้และสะท้อนพฤติกรรมให้เห็นชัดเจนว่ามีการหวนกลับมาแก้ไขที่ตน และคนที่คิดได้ก็จะรู้ได้เองว่า การแก้ไขปัญหาคอนโดยไม่ให้ต้องสูญเสียมักมีวิถีทางสู่การสร้างสรรค์ ควรเน้นการพัฒนาคุณภาพ หาใช่การใช้อำนาจเป็นค้อนขว้างไม้

แต่อีกด้านหนึ่ง คนซึ่งมีธรรมชาติ สามารถมองเห็นถึงสังขาร โดยที่มองเห็นภาพการเปลี่ยนแปลงในลักษณะเป็นวัฏจักรได้ ย่อมถือว่าเป็นผู้มีคุณสมบัติ สามารถเข้าใจถึงสังขารอยู่ในรากฐานและโครงสร้างชีวิตตนครบถ้วนพอสมควรแล้ว จึงกำหนดวิถีปฏิบัติจากรากฐานจิตใจตนเองได้อย่างอิสระ ช่วยให้ผู้คล้อยตามมองเห็นและอ่านได้ถึงการมีคุณธรรมภายในตนเอง ย่อมนำมาซึ่งศรัทธาจากรากฐานจิตใจด้วย

อนึ่ง ผลการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมจากอดีต ทำให้พบกับภาพสะท้อนที่เป็นความจริงชัดเจนยิ่งขึ้น ดังที่ได้รับฟังคำปรารภเพิ่มขึ้นว่า เมืองไทยเป็นเมืองพุทธแท้ ๆ แต่เหตุใดคนในสังคมจึงขาดศีลธรรมมากขึ้น

การพัฒนาที่หมายถึงก็เป็นสิ่งมีเหตุมีผลสืบเนื่องมาจากคน หากรากฐานแนวคิดของคนซึ่งนำมาใช้ในการพัฒนามีวิถีทางที่ยังหลงเหลือซึ่งอย่างสอดคล้องกันกับหลักธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิถีการเจริญเติบโตของชีวิตแต่ละคน สามารถสะท้อนให้เห็นการเจริญเติบโตของรากฐานซึ่งหยั่งรู้ถึงธรรมลึกซึ้งยิ่งขึ้น ความมั่นคงยั่งยืนย่อมบังเกิดขึ้นทั้งแก่คนและและสังคมอย่างเป็นธรรมชาติ

เรากล่าวกันจนคิดปากว่า "ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับการศึกษา" โดยที่บางคนก็กล่าวอย่างผู้รู้สึกซึ่ง แต่บางกคนก็กล่าวตามคนอันบนพื้นฐานความรู้สึกวิตกกังวล เนื่องจากหลายสิ่งหลายอย่างไม่เป็นไปดั่งใจตัวเอง ซึ่งในลักษณะหลัง-

หลัง ตามความเป็นจริงแล้วน่าจะมีมากกว่า เนื่องจากปัจจุบัน มีสิ่งที่ปรากฏออกมาทำให้บุคคลในด้านซึ่งเข้าถึงธรรม-
จากการปฏิบัติแล้วระดับหนึ่งเกิดความรู้สึกว่า คนในสังคมจำนวนมากขึ้น แสวงออกซึ่งแนวคิดและการปฏิบัติสวนทิศทาง
กันกับหลักธรรม แม้ในบรรยากาศการบริหารและจัดการศึกษาซึ่งถือเป็นพื้นฐานสำคัญ ด้วยเหตุผลเองที่ปราชญ์ยุค
ปัจจุบันได้ชี้แนะไว้สั้น ๆ แต่กินความหมายลึกซึ้งว่า ถ้าคิดจะศึกษาธรรมอย่างลึกซึ้ง และคิดแก้ปัญหาให้สำเร็จลุล่วง
ไปได้อย่างจริงจัง จำเป็นต้องกล้าเคียนทวนกระแส

อนึ่ง หลักธรรมได้ชี้แนะ ถึงหลักการพัฒนาชีวิตและงานไว้อย่างชัดเจนว่า จงมุ่งมั่นปฏิบัติในสิ่งซึ่งตนรัก -
และสนใจ หรืออีกนัยหนึ่ง มุ่งปฏิบัติจากรากฐานแนวความคิดความเชื่อซึ่งตนมีอยู่อย่างดีที่สุด ย่อมมุ่งงานไปสู่ความสำเร็จ
และนำความเจริญมาสู่ทั้งตนเองและสังคมด้วย แม้การได้มาซึ่งทรัพย์สินเงินทองหากไม่นำใจไปเน้นอยู่กับมันย่อมได้-
มาตามเหตุและผล แต่ใคร่ขออนุญาตอธิบายถึงความหมายของความรักและสนใจในประเด็นดังกล่าวให้ลึกกลงไปอีก
ลงไปอีกระดับหนึ่งว่า น่าจะหมายถึงความรักความสนใจในสิ่งใดก็ตามที่มี ความรักในเพื่อนมนุษย์และความสนใจที่ให้
ความสำคัญคือเพื่อนมนุษย์ เป็นฐาน หากปราศจากสิ่งนี้แม้จะมุ่งไปรักและสนใจสิ่งใดอันส่อหมายความได้ว่า เป็น
ความรักที่ขาดความบริสุทธิ์ภายในรากฐาน หากเพราะมีเงื่อนไขอย่างอื่นเข้าไปแอบแฝงอยู่

แต่จากสภาพที่เป็นจริงในปัจจุบัน เรากลับเห็นว่าคนส่วนใหญ่ยิ่งเติบโตยิ่งขึ้น ยังมีแนวโน้มความคิดที่อ้างว่า
การจะหาสิ่งต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ ต้องเริ่มต้นจากการมีเงินก่อน จึงทำให้ท่านได้ชัดเจนว่าเป็นแนวคิดที่-
เน้นจุดเริ่มต้นของสิ่งต่าง ๆ จากสิ่งซึ่งอยู่นอกตัวนอกใจตน ซึ่งแนวคิดที่ปฏิเสธความสำคัญของรากฐานคนโดยเฉพาะ
อย่างยังมีจุดเริ่มต้นอยู่ในตนเอง อันควรถือว่าคือหัวใจสำคัญที่สุด

แม้ผู้บริหารสถาบันการศึกษาระดับสูงบางคนก็ยังสะท้อนคำกล่าวออกมาสู่สาธารณชน โดยเน้นปัญหาที่เป็นอุป-
สรรคต่อความเจริญก้าวหน้าของการพัฒนาการศึกษาคุณนัว่าอยู่ที่การขาดเงินงบประมาณ จึงทำให้มีโอกาสอันได้ถึง
ความจริงซึ่งแฝงอยู่ในส่วนลึกก็คือเงื่อนไขของอิทธิพลจากรูปวัตถุที่เข้าไปแฝงอยู่ ซึ่งมีผลทำลายคุณธรรมและจริย-
ธรรมที่ควรจะมีอยู่ในตัวเอง

ดังนั้นสังคมจึงสะท้อนภาพให้เห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า คนส่วนใหญ่ในสังคมนี้ ยิ่งเติบโตขึ้นด้วยอำนาจทั้งในด้าน
รูปวัตถุและด้านการจัดการ แทนที่รากฐานซึ่งเป็นค้ำยันจะหยั่งลงลึกซึ้งเพื่อช่วยให้ทั้งตนเองและสังคมซึ่งแต่ละคนมี
ส่วนร่วมกันพัฒนาที่มีความมั่นคงยั่งยืนยิ่งขึ้น แต่กลับส่งผลทำให้สิ้นเชิงและคับแคบลง และสะท้อนพฤติกรรมทำให้สังคม
สับสนสับสนคลอนยิ่งขึ้นเป็นลำดับ

หากนำเอาสังฆธรรมของวิถีชีวิตคนไม้ซึ่งเห็นและเข้าใจได้ง่ายมาเป็นหลักพิจารณาจะพบว่า เมื่อด้านบนเติบโต
โตขึ้นอีกทั้งมีการแตกกิ่งแขนงออกไปเรื่อย ๆ หากทวนกลับไปมองที่รากฐานจะพบว่า มีการหยั่งลงลึกซึ้งอีกทั้งแผ่
กว้างออกไป เพื่อสร้างความมั่นคงแข็งแรงให้แก่ชีวิตและช่วยหาอาหารมาหล่อเลี้ยงได้อย่างเหมาะสม จากหลัก-
เดียวกัน ถ้าหันมาพิจารณาที่วิถีการเจริญเติบโตของชีวิตคนคงกล่าวได้ถึงสมมติฐานว่า ไม่ว่าจะเติบโตสูงขึ้นไป
ถึงแค่ไหนคงเป็นเรื่องที่เป็นไปตามสังฆธรรม แต่สองขาจำเป็นต้องได้รับโอกาสให้สัมผัสพื้นดินอย่างต่อเนื่อง ย่อมมี-
เหตุมีผลสัมพันธ์ถึงวิถีการเปลี่ยนแปลงของเงื่อนไขซึ่งปรากฏอยู่ในรากฐานจิตใจอย่างสอดคล้องกันด้วยเหตุและผล
ซึ่งหากเป็นไปตามนี้ ทั้งแนวคิด และวิถีปฏิบัติย่อมส่งผลสู่การสร้างสรรคอย่างถึงเหตุผลเป็นธรรมชาติอยู่ในตัว
เอง ช่วยให้การศึกษามีการกระจายอย่างมีรากฐานจริงปรากฏเห็นได้ชัดเจน แม้ว่ามองมาจากทิศทางใด แม้
มองที่สิ่งแวดล้อมก็จะไม่พบกับภาวะสูญเสียนั่น เช่นทุกวันนี้ ไม่ว่าจะมองสู่ในเมืองหรือในชนบทซึ่งเป็นวัฏจักรที่มีเหตุมี
ผลเชื่อมโยงถึงซึ่งกันและกัน

ผลกระทบจากอิทธิพลวัตถุดิบอุตสาหกรรมในเมือง

ประเทศไทยได้ประกาศเปลี่ยนแปลงตัวเองจากสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นประชาธิปไตยเมื่อปี พ.ศ. 2475 บนพื้นฐานการใช้กำลังทหารปฏิวัติ แต่ใช้นามคณะผู้ก่อการว่า คณะราษฎร ณ จุดเริ่มต้นก็มีเงื่อนไขที่เป็นข้อสังเกตสำคัญว่า เกิดขึ้นในขณะที่รากฐานการศึกษาของชาวบ้านซึ่งเป็นคนระดับพื้นฐานยังขาดความพร้อมที่จะรอบรู้ได้ทุกด้าน ไม่เพียงเล็กน้อย เนื่องจากโครงสร้างการศึกษาในอดีตก็เริ่มตกเข้าไปอยู่ใต้อิทธิพลวัตถุ ทำให้คนมองปัญหาต่าง ๆ ในลักษณะแยกส่วนมาแล้ว การเริ่มต้นระบอบประชาธิปไตยก็ถูกกำหนดกรอบไว้ให้เห็นในด้านการจัดการเหนือกว่าด้านธรรมชาติซึ่งควรปรากฏอยู่ในรากฐานจิตสำนึกอย่างทั่วถึง และเงื่อนไขดังกล่าวก็คงเป็นเสมือนชนกติดหลัง ซึ่งนอกจากปลอกไม่ออกแล้วยังฝังปลายอันแหลมคมลงลึกซึ่งยิ่งขึ้น และทับประสาทเส้นซึ่งควบคุมพฤติกรรมไม่ให้รู้สึกตัวเพื่อหวังปลอกออก ยาวนานมาถึงปัจจุบัน

อนึ่ง หากพิจารณาถึงสมมติฐานของประชาธิปไตย ถ้าไม่มียึดติดอยู่เพียงด้านที่เป็นรูปแบบหากมองได้ถึงกระแสการเปลี่ยนแปลงซึ่งปรากฏให้เห็นในชีวิตประจำวัน ควรมีทิศทางทางถ่ายเทข้อมูลข่าวสารที่เป็นความจริงจากระดับล่างซึ่งถือเป็นพื้นฐานสังคมนิยมขั้นต้นด้านบน แต่การดำเนินการจะบรรลุผลตามเจตนารมณ์และอุดมการณ์ คนทั้งหลายซึ่งชีวิตเติบโตสู่ด้านบนจำเป็นต้องมีรากฐานจิตใจผูกพันอยู่กับด้านล่างอย่างเป็นธรรมชาติ เพื่อหวังเรียนรู้จากสิ่งที่เป็นความจริงอย่างเจาะลึกซึ่งถึงรากฐาน

แต่ภาพที่สะท้อนออกมาปรากฏให้เห็นในปัจจุบันทำให้รู้สึกว่า คนส่วนใหญ่ซึ่งชีวิตย่อมเติบโตขึ้นทั้งในด้านฐานะความเป็นอยู่และทรัพย์สินเงินทองตลอดจนอำนาจการจัดการในสังคม กลับตกอยู่ในสภาพซึ่งคนยุคที่ผ่านมา เรียกกันว่า คินไม่ถึงคิน ดังเช่นที่ภาษิตบทหนึ่งกล่าวในเชิงเตือนสติไว้ในอดีตว่า **ขึ้นที่หลังเสือนั้นง่าย แต่ลงจากหลังเสือนั้นชียากยิ่ง** และขออนุญาตกล่าวเสริมต่อไปว่า **เสือดาวจริงและเป็นคิ้วที่มีพลังมากที่สุดนั้น มันแฝงอยู่ในรากฐานจิตใจคนเอง**

ดังนั้นภาพรวมของวัฏจักรชีวิตซึ่งถือเป็นสมมติฐานของสังคมนิยม โดยที่หวังว่าบุคคลผู้ซึ่งเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่จะมีรากฐานจิตใจที่เห็นคุณค่าของการก้าวลงมาสัมผัสกับชีวิตเพื่อนมนุษย์ในระดับพื้นดินด้วยความรู้สึกซาบซึ้ง โดยที่มีการแสดงออกสู่สายตาคนทั่วไปอย่างสม่ำเสมอเป็นธรรมชาติจากตนเอง จึงมองเห็นได้น้อยลงไปเรื่อย ๆ

ทุกสิ่งทุกอย่างจะเผยให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ชัดเจนก็ต่อเมื่อโอกาสเปิดทำให้อีกด้านหนึ่งได้โอกาสศึกษา ในด้านการเมืองเราจะสามารถอ่านได้จากโอกาสที่มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งจริง ๆ แล้วหากมองภาพรวมของระบบประชาธิปไตยทั้งในด้านการจัดการและในด้านที่เป็นรากฐานธรรมชาติน่าจะเข้าใจได้ว่า การเลือกตั้งในทุกโอกาส เป็นเพียงประตูซึ่งนำสู่ส่วนปลายของโครงสร้างในด้านการจัดการเท่านั้น แต่ส่วนที่ควรถือเป็นพื้นฐานจริงน่าจะได้แก่จิตสำนึกของชาวบ้านซึ่งเป็นคนระดับล่าง และสิ่งที่อยู่ใกล้ชีวิตที่สุดและน่าจะมีความผูกพันขั้นพื้นฐานก็คืองานอาชีพ

ดังนั้น บณัติชีวิตคนที่เติบโตขึ้นแล้วแสดงออกให้เห็นชัดและมั่นใจได้ว่า มุ่งลงสู่ด้านล่างจากใจจริง ยังมีการสละตำแหน่งและอำนาจ นำตัวเองลงปฏิบัติร่วมกิจกรรมงานอาชีพกับชาวบ้านอย่างจริงใจหรือเป็นธรรมชาติ ย่อมสร้างศรัทธาให้ด้านชาวบ้านอย่างเข้าถึงรากฐานจิตใจได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเน้นงานในด้านการจัดระบบชุมชนเพื่องานอาชีพที่อยู่บนพื้นฐานการกระจายอำนาจและความชอบธรรมจากจิตใต้สำนึกของคนท้องถิ่นเอง

หากจะถามคนลักษณะนี้ย่อมชี้ให้เห็นได้ชัดเจนว่า การจะพัฒนาประชาธิปไตยให้ได้ผลจริงจึงหาใช่เน้นวิถีทางที่มุ่งสู่ด้านบนจนกระทั่งสะท้อนให้เห็นภาพของการแย่งชิงเอาจริงเอาจังกันรุนแรงยิ่งขึ้นไม่ หากควรมุ่งสู่ทิศทางตรงข้ามซึ่งเป็นที่ตั้งจริงของรากฐานธรรมชาติ คนระดับบน ๆ จึงควรสะท้อนความสามารถในการเข้าถึงรากฐานชีวิตคนระดับล่าง และความสำเร็จในการเข้าถึงขึ้นอยู่กับการลงปฏิบัติจากรากฐานอันเป็นธรรมชาติของตน หาใช่แสดงมายาภาพให้

คนทั่วไปเห็นเพื่อหวังประโยชน์อย่างอื่นซึ่งแฝงเป็นเงื่อนไข้อยู่ภายใน

อนึ่ง คนซึ่งเติบโตขึ้นบนพื้นฐานวัตถุ ที่กำหนดวิถีชีวิตตนเองหวนลงสู่ด้านล่าง แม้ว่าจะมองเห็นได้ยากแต่ก็ใช้ว่าจะไม่มีให้เห็นกันได้ทั่วไป หากไม่ได้รับความเข้าใจอย่างลึกซึ้งจากสื่อสาธารณะและคนส่วนใหญ่ จึงมีโอกาสน้อยที่จะได้รับการนำเอาสาระและผลงานออกเผยแพร่เพื่อให้เกิดผลในด้านการศึกษากับคนทั่วไป และคนซึ่งชีวิตลงปฏิบัติสู่วิถีทางดังกล่าวหากมีความจริงใจ ย่อมไม่เน้นความสนใจให้คนโคงคังในสังคมด้วย หากพยายามรักษาความเป็นกลางในรากฐานจิตใจไว้อย่างดีที่สุด

แม้ในด้านการศึกษาซึ่งถือเป็นพื้นฐานรองรับการพัฒนาทุกเรื่องก็กล่าวไว้ว่า นักวิชาการเป็นที่พึงหลักของสังคมถึงระดับชาวบ้าน แต่คุณสมบัติของความเป็นนักวิชาการที่ระบุไว้ชัดเจนว่า ความเป็นกลาง และมีวิถีชีวิตที่มุ่งลงสู่พื้นดิน เพื่อหวังความเจริญภายในรากฐานตนเอง เน้นด้านจริยธรรมและปัญญา ก็มีการเบี่ยงเบนวิถีทางขึ้นสู่หอคอยการเมืองเด่นชัดยิ่งขึ้น โดยมีข้ออ้างว่าต้องการเป็นปากเสียงให้แก่ชาวบ้านและช่วยสังคมให้เป็นประชาธิปไตย แต่หากมองที่วิถีชีวิตตนเองของแต่ละคนซึ่งน่าจะเป็นสิ่งบ่งบอกถึงสังคมนั้นที่ปรากฏอยู่ในรากฐานให้อ่านได้ชัดเจน ย่อมสามารถหยั่งรู้ได้อย่างลึกซึ้ง

การเก็บภาษีอากรจากหยาดเหงื่อแรงงานและความวิริยะอุตสาหะสร้างสรรค์ตลอดจนผลการพัฒนาแนวคิดจากคนทั่วไปซึ่งเป็นคนละด้านกันกับการนำมาตีเป็นมูลค่า โดยที่นำส่วนหนึ่งมาใช้จ่ายพัฒนาการศึกษาเพื่อคุณภาพ ซึ่งน่าจะหมายถึงความเจริญด้วยภูมิปัญญาซึ่งถือรากฐานท้องถิ่นเป็นหัวใจสำคัญ แต่ผู้ผ่านการศึกษาโดยเฉพาะด้านที่มีพลังสูงหรือกล่าวกันสั้น ๆ ว่า **ไฟแรง** ต้องตกเป็นเหยื่ออิทธิพลวัตถุอย่างปราศจากการรู้สึกได้ และวิถีชีวิตต้องถูกกำหนดให้มุ่งสู่ด้านบน แม้ความตั้งใจเดิมคิดว่าขึ้นไปแล้วจะลงข้างล่าง แต่เมื่อเข้าไปจริง ๆ กลับลงไม่ได้ อาจเป็นเพราะคิดการปิดกั้นจากระบบของกระแสเก่า กับอีกด้านหนึ่งต้องติดอยู่บนหลังเสือตัวใหญ่ซึ่งเข้าไปแฝงอยู่ในรากฐานตัวเองและแพร่อิทธิพลจนทำให้ชีวิตตนเองต้องสูญเสียคุณค่า

ในด้านสังคมคงต้องยอมรับว่าการสูญเสียผลผลิตจากการศึกษา ยิ่งเป็นนักวิชาการด้วย ควรถือเป็นการสูญเสียอันใหญ่หลวงของประชาชนและสังคม

การหักเหทิศทางของภาพทัศนียภาพพื้นฐานธรรม ซึ่งเป็นผลกระทบจากการพัฒนาที่เน้นรูปวัตถุ

รูปลักษณะและทิศทางของภาพทัศนียภาพที่มุ่งมองปัญหาต่าง ๆ มีเหตุสืบเนื่องมาจากเงื่อนไขซึ่งแฝงอยู่ในรากฐานจิตใจและความคิดของคนมองปัญหาซึ่งสืบเนื่องมาจากสิ่งดังกล่าว ถือเป็นกุญแจสำคัญของการกำหนดทิศทางการพัฒนาให้มุ่งไปสู่วิถีทางที่สร้างสรรค์ได้ตามเป้าหมายหรือต้องพบกับภาวะสูญเสียยิ่งขึ้น

ก่อนอื่น ขอตั้งเป็นนามมติฐานไว้คือ **ภาพทัศนียภาพในการมองปัญหาต่าง ๆ ควรสะท้อนให้เห็นได้ชัดเจนว่ามีหลักธรรมเป็นพื้นฐานรองรับ ทำให้สามารถเห็นความจริงได้ทุกด้าน** ซึ่งกรณีนี้น่าจะมีเหตุสืบเนื่องมาจากการมองจากรากฐานซึ่งมีอิสระ โดยที่ปลอดจากอิทธิพลเงื่อนไขพอสมควรแล้ว ช่วยให้มองเห็นได้ถึงภาพรวมที่ประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมีกระแสที่เชื่อมโยงถึงซึ่งกันและกันอย่างมีเหตุมีผล ไม่ว่าจะจับมองจากสิ่งใดก็ตาม โดยที่เห็นถึงคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ อย่างเท่าเทียมกันอยู่ในความรู้สึกได้จิตสำนึกตนเองเป็นธรรมชาติ

อิทธิพลจากระแสการเปลี่ยนแปลงของรูปวัตถุซึ่งเป็นผลจากการคิดค้นและประดิษฐ์ขึ้นโดยคน โดยที่มีเจตนามุ่งทิศทางสู่สองด้านด้วยกัน ด้านหนึ่งเพื่อหวังผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ส่วนอีกด้านหนึ่งก็มุ่งหวังนำมาสนองความสะควกสบาย ซึ่งทั้งสองด้านต่างก็มีผลครอบงำทำลายสติได้ทุกขณะ ทั้ง ๆ ที่สติเป็นสิ่งบ่งบอกถึงคุณภาพซึ่งควร-

มีอยู่ในรากฐานชีวิต และสะท้อนออกมาปรากฏเด่นชัดยิ่งขึ้นให้มันใจได้ อีกทั้งยังเป็นที่พักอาศัยแรงศรัทธาจากเขาวชนคนรุ่นหลังผู้มีโอกาสสัมผัส อย่างสอดคล้องกันกับความเจริญในด้านวัย ร่างกายและรูปวัตถุซึ่งเป็นส่วนประกอบของชีวิตตามเหตุและผล

หากสติถูกทำลาย บุคคลผู้ขาดสติที่มีไว้ครองใจตัวเองย่อมปรับเปลี่ยนภาพทัศน์ที่เคยมั่งคั่งอยู่บนพื้นฐานหลักธรรมมาเข้าใจว่า การมีรูปวัตถุซึ่งเปลี่ยนแปลงไปสู่รูปแบบที่ใหม่กว่า คือความเจริญด้วยคุณภาพชีวิต อนึ่ง คนซึ่งอยู่ในด้านที่มีโอกาสเหนือกว่าเพราะเป็นฝ่ายค้นคิดและประดิษฐ์ขึ้น อีกทั้งเป็นฝ่ายกำหนดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ เพื่อหวังประโยชน์ทางเศรษฐกิจโดยที่ต่างฝ่ายต่างถูกรอบงำแต่คนละด้าน ด้านหนึ่งยังมุ่งกอบโกยมากขึ้น โดยที่อีกด้านหนึ่งก็ตกเป็นทาสลิกซึ่งยิ่งขึ้น ชีวิตทั้งสองฝ่ายแม้จะมีช่องว่างในด้านวัตถุห่างกันยิ่งขึ้น แต่จริง ๆ แล้วทั้งสองฝ่ายต่างร่วมกระแสนแห่งกรรมทำลายตัวเองร่วมกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น บนวิถีการเปลี่ยนแปลงซึ่งมีวัฏจักรคล้องกันเป็นลูกโซ่ที่ต่อเนื่อง อย่างยากที่จะหลุดพ้นออกสู่อิสราภาพ

แต่บนพื้นฐานสังขธรรมของความหลากหลาย ก็มีการกระจายปรากฏการณ์ในด้านรูปแบบทั้งในด้านรูปวัตถุและด้านแนวคิด สานจากช่วงหนึ่งถึงอีกช่วงหนึ่ง โดยที่มีช่วงกลางเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งหลักธรรมชาติดังกล่าวสามารถนำมาใช้ เพื่อความเข้าใจบทบาทการเปลี่ยนแปลงได้ทุกเรื่องที่มีการรวมกลุ่มจากธรรมชาติที่ปรากฏอยู่ในรากฐาน แม้มองภาพรวมของสังคมในช่วงที่ผ่านมาถึงปัจจุบันจะพบว่า ส่วนใหญ่และเป็นส่วนซึ่งอยู่กลางระหว่างสองขั้วจะมีการโน้มเอียงก่อนมาสู่ขั้วหนึ่งด้วยน้ำหนักและปริมาณที่เพิ่มขึ้นอย่างเด่นชัดมาก แต่จากหลักธรรมชาติดังกล่าวก็เชื่อได้ว่า ไม่มีสิ่งใดที่เป็นไปทั้งร้อย จึงควรอยู่อย่างผู้มุ่งค้นหาสิ่งซึ่งเชื่อว่าเป็นแนวคิดและพลังที่มุ่งสร้างสรรค์ และเสริมการพัฒนาสิ่งนั้นไม่ว่าจะเป็นส่วนน้อยหรือใหญ่ และหยั่งรู้ว่า การจะเริ่มวิถีทางดังกล่าวได้ พื้นฐานตนเองต้องอยู่ในสภาพที่อิสระ ช่วยเหลือให้วิถีทางมีทั้งสองด้านคือ ด้านหนึ่งสามารถเรียนรู้ได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น กับอีกด้านหนึ่งก็ช่วยให้มองเห็นความหวัง อีกทั้งการมุ่งปฏิบัติได้อย่างจริงจังจึงยังมีส่วนช่วยให้ชนรุ่นหลังซึ่งอาจรู้สึกท้อแท้เพราะยังขาดประสบการณ์ ได้รับการประทับประคองอย่างเป็นธรรมชาติ

หากรากฐานธรรมของคนถูกทำลาย ย่อมมีผลกำหนดวิถีการเปลี่ยนแปลงสู่ด้านตรงข้าม แทนที่จะมองสิ่งต่าง ๆ อย่างสานถึงซึ่งกันและกันเป็นสังขธรรมและมีความชัดเจนถึงคุณค่าของแต่ละสิ่งอย่างเท่าเทียมกันภายใต้จิตสำนึก กลับเปลี่ยนมามองสิ่งต่าง ๆ ด้วยภาพที่แยกส่วนกันเป็นเอกเทศอีกทั้งมองสิ่งซึ่งผ่านพ้นไปอย่างไร้คุณค่าและความหมายอันควรมีต่อชีวิตตนเองในด้านเสริมรากฐานการศึกษา

ดังจะพบได้จากเหตุและผลในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมพื้นฐานของท้องถิ่น ที่มีการได้ใหม่ล้มเก่า ทั้ง ๆ ที่โดยหลักการพัฒนาแม้ในด้านการค้า ควรคิดสร้างความหลากหลายอย่างรอบด้าน และการสะสมสิ่งซึ่งผ่านพ้นไปแล้วไว้ให้เสริมเป็นฐานการสร้างสิ่งใหม่ให้บังเกิดความมั่นคงในอนาคต จึงทำให้ปัญหาการพัฒนาในปัจจุบันหากทวนกลับไปทบทวน จะพบได้แต่ผลสำเร็จรูปซึ่งขาดพื้นฐานที่มาที่ควรจะต้องอยู่กับท้องถิ่นอย่างเด่นชัด แต่กลับไปปรากฏอยู่กับชนต่างถิ่นในทุก ๆ เรื่อง แม้มีบางเรื่องซึ่งพัฒนาขึ้นมาจากพื้นฐานท้องถิ่นแต่ก็เป็นผลงานจากตัวบุคคล เมื่อผู้นำการพัฒนาในเรื่องดังกล่าวกำลังจะผ่านพ้นไป ก็จะตกไปอยู่ในมือคนอื่น

ภาพสะท้อนจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่ปรากฏ หากมองสู่โครงสร้างและมองได้ลึกซึ้งพอสมควร จะพบว่ามีการอบจำกัดการสานถึงซึ่งกันและกันอย่างเป็นระบบ แต่มีแนวโน้มการคิดและปฏิบัติภายในกรอบซึ่งกำหนดไว้ในลักษณะตัวใครตัวมัน เช่นระหว่างกลุ่มราชการด้วยกันเอง ยิ่งถึงช่วงลงปฏิบัติจะพบกับกรอบของพรรคพวกในลักษณะที่เรียกกันว่า ผูกขาด บนรากฐานที่คับแคบ การพัฒนาอาชีพเกษตรกรรมยังมีด้านราชการเป็นฝ่ายกำหนดแผน มักมีแนวโน้มมุ่งไปหา บัณฑิตการตลาด ดังเช่นที่มีการร้องเรียนปรากฏจากเกษตรกรเสมอ ๆ ว่า ส่งเสริมให้ปลูกแต่ไม่มีตลาดรองรับ

ในด้านนักวิชาการทั้งที่ทำงานค้นคว้าวิจัยและส่งเสริม ซึ่งโดยสมมติฐานควรสานถึงกันเป็นธรรมชาติ แต่กลับ

พบกับปัญหาการแยกตัวจากกันเป็นเอกเทศโดยเฉพาะในด้านการปฏิบัติ อีกทั้งมีการแย่งงานกันทำในลักษณะซ้ำซ้อนกัน ทั้งสองด้าน ยิ่งไปกว่านั้นการเริ่มโครงการไม่ว่าจากด้านใดด้านหนึ่ง จะมีลักษณะที่ลำดับความสำคัญไว้กับด้านเทคโนโลยีซึ่งมีรูปวัตถุเป็นฐาน แทนการมุ่งมองและให้ความสนใจ เริ่มต้นศึกษาจากความหลากหลายในด้านความต้องการของคนซึ่งปรากฏภาพเป็นความจริงอยู่ในตลาดก่อน แล้วจึงสานระบบการมองอย่างเชื่อมโยงย้อนกลับมาคิดวางแผนการผลิต อีกทั้ง เริ่มต้นคิดพัฒนาเทคโนโลยีจากสิ่งซึ่งสืบสานมาจากวิถีชีวิตคนท้องถิ่นอย่างทั่วถึง

โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเข้าใจถึงความหมายของวัฒนธรรมท้องถิ่นได้อย่างลึกซึ้งแทนการยึดติดอยู่เพียงรูปแบบ น่าจะเข้าใจได้อย่างแจ่มชัดว่า การเกษตรกรรมเป็นวัฒนธรรมที่สอดคล้องกันกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติของท้องถิ่น แทนที่จะเห็นได้แต่เพียงว่าเป็นงานอาชีพ ไม่เช่นนั้นแล้วบนพื้นฐานสภาพฝนฟ้าอากาศที่เอื้ออำนวยมาแต่เริ่มแรก เราคงไม่สูญเสียชีวิตคนในภาคเกษตรกรรมทั้งในด้านคุณภาพและความเป็นอยู่ตลอดจนการพึ่งพาเป็นอาชีพพื้นฐาน จนทำให้คนในภาคเกษตรกรรมซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่และเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจต้องกำหนดวิถีชีวิตตัวเองให้โยกย้ายเข้ากรุง สร้างปัญหาจราจรติดขัด และมลพิษที่เพิ่มองศาความรุนแรงยิ่งขึ้นเป็นลำดับ แต่เราก็กังนังแก้ปัญหากันที่การสร้างสิ่งก่อสร้างภายในเมืองเพิ่มขึ้น อีกทั้งมีการอุดหนุนธุรกิจเครื่องจักรกลและสารเคมีจากชนต่างถิ่นเพื่อนำมาใช้แก้ปัญหามลพิษ อย่างปราศจากการแก้ปัญหาคความไม่สมดุลของชีวิตคนซึ่งอยู่ร่วมสังคมเดียวกันอย่างจริงจัง

ทัศนะที่มีต่อนโยบายของแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแผน 8

หากหวนกลับไป มองนโยบายของแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เริ่มจากแผน 1 ถึง 7 ล้วนเน้นอยู่กับการพัฒนาซึ่งให้น้ำหนักในด้านรูปวัตถุเหนือกว่ามาโดยตลอด หากพิจารณาเรื่องราวสาระเท่าที่กล่าวมาแล้วในข้อเขียนนี้ทั้งหมด เราคงไม่รู้สึกละใจอะไร ในเมื่อแผนพัฒนาที่เป็นสิ่งเกิดขึ้นจากคน และคนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มซึ่งได้รับโอกาสให้ก้าวขึ้นสู่ระดับสูงขึ้นไปบนพื้นฐานเงื่อนไขของสังคมเช่นนี้ ย่อมสะท้อนแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงแนวคิดที่ให้ความสำคัญและน้ำหนักในด้านรูปวัตถุซึ่งยิ่งขึ้นอย่างสอดคล้องกัน ผลที่ปรากฏก็คือ ทำให้คนในสังคมเสื่อมศีลธรรมรุนแรงยิ่งขึ้นอย่างไม่เลือกพวก เลือกลูก และรู้สึกว่ายี่สิบปรากฏแก่คนระดับสูงคุณจะมีแนวโน้มรอดพ้นจากเงื้อมมือกฎหมายได้มากกว่าคนระดับรองลงมา ยิ่งคนระดับล่าง มลพิษที่ปรากฏในกระแสสิ่งแวดล้อมก็เพิ่มองศาความเป็นพิษเป็นภัยสูงขึ้นเรื่อย ๆ ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งควรถือเป็นสมบัติของคนท้องถิ่นและชนรุ่นหลัง ๆ ควรมีโอกาสรับไว้เป็นมรดกตกทอดตามเหตุและผลก็จำต้องสูญเสียลงไปแทบจะหมดสิ้น แม้ภาพสะท้อนจากการพัฒนาในช่วงสั้น ๆ ที่ฟังจะผ่านพ้นมาก็ยังไม่มีความหวังว่าจะมองเห็นความจริงใจในการพัฒนาคุณภาพของคนอย่างจริงจัง แม้เพียงการกล่าวถึงให้สามารถเห็นภาพได้อย่างลึกซึ้งว่า **หยิ่งรู้ดีถึงธรรมของชีวิตคนได้อย่างลึกซึ้ง** คงเน้นการแก้ปัญหาด้วยวิธีการทำลายคนมาโดยตลอดและคงจะเป็นภาพที่ชัดเจนอีกทั้งรุนแรงยิ่งขึ้น

อยู่ ๆ แผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแผน 8 ก็ประกาศนโยบายเน้นการพัฒนาคุณภาพของคน หากนำเหตุปัจจัยในเรื่องกาลเวลา และธรรมชาติของรากฐานคนมาร่วมใช้เป็นฐานการพิจารณา น่าจะเปรียบเสมือนการทวนกระแสธรรมชาติของกระแสลมพายุและคลื่นซึ่งกำลังโหมหนักยิ่งขึ้น การเตรียมการขั้นต้นเท่าที่กระทำมาแล้วก่อนนำประกาศใช้ สิ่งต่าง ๆ ยังคงปรากฏอยู่บนแผนกระดาษ แม้มีการพูดกันมาแล้วอย่างเป็นขั้นตอนและมีการวางแผนให้มือตัวแทนจากฝ่ายต่าง ๆ เข้าร่วมอย่างกว้างที่สุด

แต่เท่าที่กล่าวไว้ในข้อเขียนโดยเน้นลำดับความสำคัญของสื่อไว้ที่ **การปฏิบัติ** คงกล่าวได้ว่า เท่าที่กล่าวมาแล้วยังคงไม่ถึงของจริงจนกว่าจะมีการลงมือปฏิบัติหากกระทำอย่างจริงจัง คงคาดได้ว่าน่าจะต้องเผชิญกับปัญหาอย่างหนักหน่วงมาก หากไม่อาจกระจายคุณภาพของผู้นำปฏิบัติซึ่งควรมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องราวของคนสูงและมีรากฐานที่ลึกซึ้งและมั่นคงแข็งแรงพอ อีกทั้งสูงด้วยศีลภายในจิตวิญญาณจริง ๆ แล้ว ภาพที่ปรากฏรออยู่ข้างหน้า น่าจะทำให้เกิดความสงสัยในผลที่ปรากฏ.

ให้เกิดความสงสัยในผลที่ปรากฏออกมาเป็นช่วง ๆ ในอนาคต

ทั้งนี้และทั้งนั้น สิ่งซึ่งเข้าไปปรากฏเป็นเงื่อนไขอยู่ในรากฐานจิตใจคน โดยเฉพาะในด้านรูปวัตถุย่อมมี-
เหตุมีผลผูกพันถึงผลประโยชน์ส่วนตนของแต่ละคนอย่างเป็นระบบที่เกิดขึ้นเป็นธรรมชาติอย่างเป็นสายโซ่ อีกทั้ง
อิทธิพลธรรมชาติก็เป็นสิ่งทราบกันดีพอสมควรอยู่แล้วว่า ไม่อาจมีอำนาจอื่นใดจะแก้ไขได้นอกจากอำนาจธรรมชาติ
ด้วยกันเอง แม้ธรรมชาติที่ปรากฏอยู่ในรากฐานคนย่อมได้รับการแก้ไขได้โดยธรรมชาติคนด้วยกันเองเท่านั้น
ดังที่มีความจริงประจักษ์ชัดอยู่แล้วจากหลักธรรมที่ว่า เมื่อเกิดได้เองย่อมดับได้เอง และคงไม่มีชีวิตใดสิ่งใดจะ-
หลีกเลี่ยงพ้นไม่ว่าใครจะคิดรนไปสู่วิถีทางไหนแม้มีข้ออ้างต่าง ๆ นานา

สิ่งที่ยังคงมีอยู่ก็คือความจริงที่เป็นอมตะเท่านั้น ดังนั้นการหมยยกเอากรณีต่าง ๆ มากล่าวไว้ ณ ที่นี้จึง-
ไม่มีเจตนามุ่งตำหนิบุคคลหรือกลุ่มบุคคลใด หากใช้เป็นตัวอย่างเพื่อเสริมการอธิบายให้เข้าใจถึงเหตุและผลได้
แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น ถ้าบุคคลใดนำมาคิดโดยผูกติดกับตัวเองหรือพรรคพวกย่อมหมายความว่า ตนยังไม่อาจปลดพันธนาการ-
การในรากฐานจิตใจตัวเองออกในระดับหนึ่งได้ ส่วนบุคคลผู้สามารถปลดได้ในระดับหนึ่งแล้ว ย่อมเห็นเองว่า
เป็นสิ่งที่ให้ประโยชน์แก่ตนอย่างมีคุณค่ายิ่งขึ้นไปอีกเป็นสังขรณ์อยู่ในตัวเอง

อนึ่ง บทความเรื่องนี้มีงสหัสปัญหาคือเชื่อว่าได้จากของจริง เพื่อหวังให้แต่ละคนนำไปพิจารณาค้นคิด
ถึงวิถีทางแก้ไขได้ด้วยตนเอง หากสามารถมองเห็นกลับสู่ทิศทางตรงข้ามได้อย่างอิสระ โดยที่ตระหนักดีแล้วว่า
ระดับความสันถิของรากฐานแนวคิดแต่ละคนไม่เหมือนกัน แทนการกำหนดจากบุคคลเพียงคนเดียวอีกทั้งไม่ใช่
ผู้อ่านหรือผู้รับ ย่อมไม่สอดคล้องกันกับของจริงซึ่งแต่ละคนมีอยู่ในตนเอง ดังนั้นจึงเข้าใจและยอมรับว่าหากใคร
เชื่อไม่เชื่อหรือรับได้แค่ไหน คงเข้าใจดีและคิดว่า น่าจะเป็นเรื่องของแต่ละคนโดยแท้.